

Terebinth

vereniging voor funeraire cultuur

Thema: Allerzielen

Achtergronden, geschiedenis, uitslag enquête Allerzielen en interviews

Graven op internet: Allerzielen

Allerheiligen valt op 1 november, Allerzielen een dag later. Een zoektocht op internet levert veel informatie op. Opvallend is dat Allerzielen en soortgelijke vieringen vaak geen gespecialiseerde pagina's hebben, maar als onderdeel van informatieve sites over ruimere onderwerpen terugkomen.

Een voorbeeld daarvan is de site van Marion Kuiperi, www.ruimtevoorrituelen.nl/nieuwsbrief-ritueel-en-tip-rond-allerzielen

Een van de weinige sites die in zijn geheel over Allerzielen gaat is <http://allerzielen.nl>. Deze site beslaat slechts één pagina en de informatie is nogal karig. Meer informatie met een aantrekkelijker vormgeving vind je op de site www.allerzielenalom.nl van Ida van der Lee.

Informatieve filmpjes met een terugblik naar voorgaande jaren zijn te vinden via schooltelevisie, de diverse omroepen, op eigen sites van kerken of via youtube.

Enkele tips

www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20070901_allerzielen01

Videoverslaggever Bart Ruijs ging naar de katholieke begraafplaats Sint Laurentius in Rotterdam en sprak met een aantal mensen dat het graf van overleden dierbaren bezocht. www.rkk.nl/actualiteit/2006/detail_objectID584519_FJaar2006.html.

Bij de protestanten bestaat ook het gebruik één dag in het jaar gezamenlijk de namen van de gestorvenen te noemen, de graven te bezoeken en die te verzorgen. Dat werd in 1816 de laatste zondag van het kerkelijk jaar, genoemd de zondag van de Voleinding. Meer informatie op www.tuindorpkerk.nl/vieringen/gedenken/42-waneer-gedenken-wen-onze-gestorvenen

Obon (rond 15 augustus) is een boedhistische traditie. De Japanners geloven dat dan de geesten van hun voorvaderen terugkeren om zich te herenigen met de familie. Huizen

worden schoongemaakt, familie offert fruit en brengt een bezoek aan de graven. De meeste sites die er aandacht aan besteden zijn toeristische Engelstalige sites, bijvoorbeeld <http://gojapan.about.com/cs/japanesefestivals/a/obonfestival.htm>

China kent twee Allerzielenachtige vieringen; het Chongyangfestival op de negende dag van de negende maand van de maankalender, een feestdag waarbij men de voorouders vereert en het Qingmingfestival op 4 of 5 april, waarbij men de graven van voorouders bezoekt. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Qingmingfestival>

In juli 2012 bevatten de meeste sites nog informatie over 2011 of eerder. Slechts enkele sites hebben aankondigingen voor dit jaar met de melding 'Meer informatie volgt'. Ik raad u aan half september zelf op onderzoek uit te gaan, dan staan de meeste vieringen wel online.

Selma Damsma

Funeraire varia

Drents Museum
1 MEI T/M 28 OKT. 2012
VIKINGEN!
WWW.DRENTSMUSEUM.NL
Tot 18 jaar vrij entree!

AFRICHE VAN DE TENTOONSTELLING. BEELD: DRENTS MUSEUM

Vikings in Assen

Tot 29 oktober presenteert het Drents Museum een tentoonstelling over de Vikings. Deze reizende expositie is samengesteld door het Nationaal Museum van Oudheden in Stockholm en de tournee ging van start in Assen. In deze grote overzichtstentoonstelling is ruim aandacht voor

gebruiken rondom het levensinde. Aan bod komen, naast de visie op het hiernamaals met de vele goden en godinnen, ook de rituelen van begraven en cremieren in schepen aan bod en het gebruik van gedenkstenen.

Drents Museum, Brink 1 in Assen. Dinsdag t/m zondag van 11.00 tot 17.00 uur. www.drentsmuseum.nl

Graftrommelmuseum

Tot en met oktober is het Graftrommelmuseum op de Algemene Begraafplaats aan de Markeloseweg in Goor weer elke eerste zondag van de maand open. Graftrommels of grafbloembussen waren een laatste eerbetoon van nabestaanden die geen geld hadden voor een grafsteen. Op de Algemene Begraafplaats in Goor zijn relatief veel graftrommels aangetroffen. De meeste verkeerden in zeer slechte staat. De Stichting Historisch Goor heeft al een groot deel van deze trommels gerestaureerd, een speciaal en priegelig karwei. Graftrommels zijn sinds kort ook weer nieuw te koop, kijk op: www.graftrommels.nl

Open van 14.00 tot 16.00 uur, toegang gratis

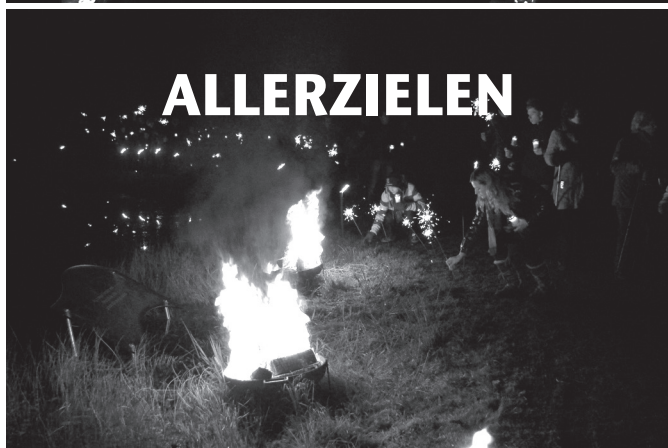
Website 't Grafzerkje vernieuwd

De website van de Belgische zusterorganisatie 't Grafzerkje is vernieuwd. Kijk op: <http://grafzerkje.be> (zonder www). Hier is ook de boeiende nieuwsbrief te vinden, met in het juni-nummer verslag van de Week van de Begraafplaatsen.

Op www.grafzerkje.be staat voorlopig nog de oude website.

THEMA

ALLERZIELEN

Inhoud

Themanummer over Allerzielen

In de katholieke kerk is Allerzielen en de week die hieraan voorafgaat traditioneel de periode waarin nabestaanden de overledenen herdenken en op het graf bloemen leggen. Nu organiseren steeds meer (algemene) begraafplaatsen Allerzielenvieringen of herdenkingsbijeenkomsten. In dit nummer achtergronden, geschiedenis, uitslag van de enquête onder beheerders van begraafplaatsen en interviews met kunstenaars Ida van der Lee en Leo Fijen van de omroep RKK. De projectredactie van dit nummer was in handen van Jannes Mulder en Selma Damsma.

En verder

- 2 Graven op internet / Funeraire varia
- 3 Mens & Plek: Wim van Midwoud
- 4 Allerzielen en funeraire cultuur
- 6 Boeken- en mediarubriek
- 7 Allerzielen thuis vieren
- 8 Nieuwe tradities door de eeuwen heen
- 11 Interview met Ida van der Lee
- 12 Enquête onder begraafplaatsbeheerders: een traditie in verandering
- 14 Fotowedstrijd Allerzielen
- 15 Bestuursnieuws
- 16 Rubriek: Uit het veld / Colofon

OMSLAG: BEGRAAFPLAATS IN AARTRIJKE (B): MET ALLERZIELEN VOL MET CHRYSANTEN. FOTO: ADA WILLE. FOTO LINKSBOVEN: HERINNERINGEN VAN IDA VAN DER LEE. FOTO: WILLEMLIN FABER. FOTO LINKSONDER: HERDENKEN BELICHT, ZWOLLE 2011. FOTO: BERT PIERIK

Mens & Plek

Naam Wim van Midwoud

Leeftijd 56 jaar

Functie consultant bij de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen

Op één van de voormalige buitenplaatsen in het oude duingebied van Heemstede, ligt de door landschapsarchitect Zocher jr in 1828 ontworpen Algemene begraafplaats. Het is een sfeervolle plek waar ik Wim ontmoet. Bij de eerste schreden op de begraafplaats achter de aula valt het graf van de oprichter van omroep BNN, Bart de Graaff, meteen op. Achter de aula loopt een pad omlaag naar de toegang van een grafkelder, onder een opgeworpen duin, van de familie Van Merlen. Aan weerszijden staan oude eiken. Op het oude gedeelte staat een opvallend mausoleum van de familie Van Vollenhoven. Voor Wim is het de begraafplaats waar hij zich met een gerust hart kan neervlijen als de tijd daar is. Hij woont in Heemstede en vindt het een mooie begraafplaats.

Namens de Landelijke Organisatie voor Begraafplaatsen (LOB) werkte Wim mee aan de enquête onder begraafplaatsbeheerders over Allerzielen. Met zijn 'groenachtergrond' en jarenlange ervaring als leidinggevende in de buitendienst van Begraafplaats, crematorium en gedenkpark De Nieuwe Ooster te Amsterdam, probeert hij vele beheerders van begraafplaatsen in het land bij te staan met hun vaak zeer diverse vragen. De LOB heeft voor de komende tijd als belangrijkste speer-

WIM VAN MIDWOUD

punt kwaliteitsverbetering. Wim is hier nauw bij betrokken en wil beheerders ondersteunen om, zonder controlerend te zijn, dit punt verder vorm te geven. Uitgangspunt is dat de gebruikers van de begraafplaatsen de garantie hebben dat de uitvoering van begrafenissen en het beheer van de begraafplaats aan professionele eisen voldoet. Geen eenvoudige klus met zoveel verschillende begraafplaatsen met evenzo verschillende, vaak vrijwillige, medewerkers. Wim spreekt de wens uit om de samenwerking tussen LOB en De Terebinth gezamenlijk verder op te pakken.

Bert Pierik

MODERNE ALLERZIELENVIERING IN ZWOLLE
FOTO: BERT PIERIK

Allerzielen onderdeel van de funeraire cultuur

Vereniging De Terebinth zet zich in voor de funeraire cultuur in Nederland. Hoofddoel was altijd het behoud en aandacht voor waardevolle kerkhoven, begraafplaatsen en gedenktekens: het accent ligt dus op de materiële aspecten. Maar waarom zouden niet ook de tradities en rituelen in en rondom begraafplaatsen een plaats kunnen krijgen in het werk van De Terebinth?

Ook deze vallen immers onder de brede paraplu-term 'funeraire cultuur'. Daar komt nog bij dat zonder een bredere funeraire cultuur in en rondom begraafplaatsen de zorg voor het materiële aspect uiteindelijk ook zijn waarde zal verliezen. Als er geen mensen meer zijn die hun overledenen willen gedenken op begraafplaatsen, dan zal de noodzaak van begraafplaatsen snel verdwijnen. De materiële funeraire cultuur kan daarom niet los worden gezien van de immateriële aspecten: de tradities en rituelen in en rondom de begraafplaats.

Unesco

In 2003 nam Unesco, de organisatie van de Verenigde Naties voor onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie, een verdrag aan gericht op de bescherming van het immateriële erfgoed.

Bij de tradities en rituelen die Unesco op het oog heeft, hoort zeker ook de funeraire cultuur. Mexico heeft bijvoorbeeld de Mexicaanse Dag van de Doden voorgedragen voor de internationale representatieve lijst van de VN.

De immateriële funeraire cultuur staat bol van tradities en rituelen die van grote betekenis zijn voor mensen die afscheid hebben moeten nemen van hun geliefde overledenen. Deze mensen hebben behoefte aan een tastbare herinneringsplek en tot nu toe voorzagen onze begraafplaatsen in deze behoefte. Het Unesco-verdrag van het immateriële erfgoed zal binnenkort ook door Nederland geratificeerd worden. Eén van de verplichtingen die uit het verdrag voortvloeit, is dat Nederland zijn immateriële erfgoed in kaart brengt en een gunstig klimaat schept voor het levend

houden van dit erfgoed. De staatssecretaris van Cultuur heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) aangewezen om, samen met het Openluchtmuseum, een topinstituut te vormen op het terrein van het immateriële erfgoed.

Inventarisatie

Op verzoek van het ministerie van OCW heeft het VIE inmiddels, samen met andere organisaties, een plan van aanpak ontwikkeld voor de totstandkoming van de Nederlandse inventarisatie. Er wordt gewerkt met een systeem van voordrachten, waarbij gemeenschappen of hun organisaties elementen voorstellen voor deze Nederlandse inventarisatie. Bij de voordracht hoort een korte beschrijving van de traditie en haar geschiedenis en van de groepen of gemeenschappen die zich bij deze traditie betrokken voelen. Ook moeten knelpunten in kaart worden gebracht die een overdracht naar volgende generaties in de weg zouden kunnen staan. De Terebinth vindt het belangrijk dat ook de funeraire cultuur een plek krijgt op de Nederlandse inventarislijst. Als eerste aandachtspunt kiezen we daarbij voor de traditie van Allerzielen, een traditie immers die net als De Terebinth zelf, gericht is op het verzorgen van

Allerzielenproject is een uitgelezen mogelijkheid om de contacten met andere, verwante organisaties aan te halen

de graven. Als eerste stap hebben we er voor gekozen om de traditie goed in kaart te brengen, zoals het Unesco-verdrag vraagt. In overleg met de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB) is een enquête gemaakt, die is toegestuurd aan begraafplaatsbeheerders in Nederland (zie voor de uitslag van deze enquête pagina 12).

Allerzielen is natuurlijk allereerst een zaak van de nabestaanden zelf, die op 2 november de graven van hun overledenen komen verzorgen. Maar duidelijk wordt dat steeds meer begraafplaatsen Allerzielen aangrijpen voor speciale activiteiten, zoals een herinneringsconcert of een fakkeloptocht na zons-
ondergang. Al die activiteiten, tradities en rituelen willen wij (De Terebinth en de LOB) met deze enquête in beeld brengen. Verder vinden we het belangrijk dat in deze speciale aflevering van *Terebinth* ook andere aspecten van Allerzielen aan bod komen, zodat een eerste indruk wordt gegeven van de actualiteit van Allerzielen op Nederlandse begraafplaatsen.

Voor het bestuur van De Terebinth is dit Allerzielenproject een uitgelezen mogelijkheid om de contacten met andere, verwante organisaties aan te halen. Samen met andere sta je sterker als je wilt inzetten voor de funeraire cultuur in Nederland. Opname van Allerzielen op de Nederlandse inventarislijst kan ook bijdragen aan een breder besef van het belang van de funeraire cultuur in Nederland. Van de samenwerkingspartners wil ik allereerst het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed noemen, dat onze aandacht vestigde op het Unesco-verdrag van het immaterieel erfgoed en ons informeerde over de *ins and outs* ervan en wat er allemaal komt kijken bij een eventuele voordracht voor de Nederlandse inventarislijst.

Samenwerking

Het VIE zal in Nederland verantwoordelijk worden voor de samenstelling van de Nederlandse inventaris. De Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen is de belangrijkste partner in de uitvoe-

ring. Zo hebben we samen de enquête opgesteld en uitgewerkt. In de toekomst zullen er misschien nog andere samenwerkingspartners bij komen. Daarmee is het niet zo dat het nu al zeker is dat De Terebinth Allerzielen gaat voordragen voor de Nederlandse inventaris. Maar het bestuur ziet het wel als een interessante optie om het belang van de funeraire cultuur, en daarmee ook het werk van De Terebinth, onder de aandacht te brengen van een breed publiek. Samenwerking met anderen is daarbij essentieel. Als het tot een voordracht komt, vind ik het belangrijk dat ook Museum Tot Zover bij het initiatief betrokken wordt, omdat dit museum een belangrijke functie kan vervullen in het zichtbaar maken van de traditie en in allerhande mogelijke educatieve activiteiten. En misschien zijn er nog wel andere mogelijke partners.

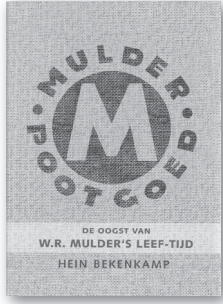
Voor u ligt het alvast het eerste tastbare resultaat van de samenwerking met de LOB: een themanummer over Allerzielen, waarin een eerste indruk wordt gegeven van de traditie van Allerzielen in Nederland. Wat mij betreft smaakt het naar meer!

Peter Henssen (tot mei 2012 voorzitter van Vereniging De Terebinth)

TRADITIONELE ALLERZIELENVERIERING IN AARTRIJKE (B) FOTO: ADA WILLE

Mulder Klokklok

Hein Bekenkamp zette het arbeidzame leven van W.R. Mulder (1925), eigenaar van een pootaardappelbedrijf in Noord-Nederland, op papier. Naast

zijn werk als ondernemer was Mulder op tal van andere terreinen actief. Wim Mulder, al jarenlang lid van De Terebinth, voerde een uitzichtloze strijd voor het herstel en behoud van het 'Oud Kerkhof' in Hoogezand. De Hervormde Begraafplaats Hoogezand, zoals de officiële naam luidt, kent een lange geschiedenis die teruggaat tot 1670. De Stichting Bijzondere Begraafplaatsen, de beheerder van het kerkhof, wenste echter geen gebruik te maken van zijn diensten. Uiteindelijk bleef de restauratie beperkt tot de klokkentoren en het Mulder Klokklok, een blok van 172 graven inclusief de graven van de familie Mulder.

Het hoofdstuk over Mulder Klokklok beslaat slechts veertien pagina's van deze 179 bladzijden tellende biografie.

Bartho Hendriksen

Bekenkamp, Hein: *Mulder poot goed* (De oogst van W.R. Mulder's Leef-tijd). Uitgave in eigen beheer, 2010.

Zorg voor de doden

Op 29 oktober organiseert Luce Centrum voor religieuze communicatie (Universiteit Tilburg) en het Augustijns Instituut (Eindhoven) in Utrecht een studiemiddag getiteld 'Zorg voor de doden'. Sprekers zijn dr. Joanna Wojtkowiak (cultuurpsychologe), dr. Jozef Wissink (praktisch theoloog) en dr. Paula Rose (classicus).

De gedachtenis van alle overledenen ligt diep verankerd in de christelijke tradities. Zo bidden katholieken op Allerzielen voor de doden, protestanten gedenken hun overledenen dit jaar op 25 november, de zondag van de voleinding. Wat zegt de omgang met sterven, dood en rouw over onze identiteit?

Locatie: Campus De Uithof, Utrecht, Boothzaal, Bibliotheek, Heidelberglaan 3. Kosten: € 25; opgave: via www.luce-crc.nl.

Ontwerp een plek om naar terug te keren

Het zou een mooie prijsvraag van *Terebinth* kunnen zijn: *ontwerp een begraafplaats*. Je maakt er een besloten dodenakker van. Of de grens met het land der levenden is juist vloeiend en open zoals in Almere, waar je op weg naar werk of huis over een begraafplaats fietst. Sandra Schuit en Titia Hajonides, landschapsarchitecten van www.zijaanzicht.nl, beschrijven in een fraai uitgegeven boekje hun visie. Op overtuigende

ONTWERP VOOR HEIDEGRAVEN.
FOTO: ZIJAAZICHT

wijze tonen zij aan dat hergebruik van oude graven, natuurbegraafplaatsen, een herdenkingsbos, boomgaard-, bos-, heide- en dijkgraven, grafheuvels en terpen serieuze overwegingen zijn. Zij letten goed op daarbij funeraire toeters en bellen te voorkomen.

De rode draad in hun ontwerpen is dat begraafplaatsen ook voor de naasten een plek om naar terug te keren moet zijn. Hun landschap inclusief de routes staan in een open relatie met de buitenwereld.

Ik hoop dat zij ooit een klein eiland mogen inrichten waar men per roeiboot in stilte ten grave wordt gevaren. Opener kan bijna niet.

Jannes Mulder

Zijaanzicht, Een plek om naar terug te keren; begraven in de 21e eeuw, Arnhem, eigen uitgave, 33 blz., 2011, www.zijaanzicht.nl.

Via Contact kan gratis een digitale versie van het boekje worden aangevraagd.

Mediatips

Afterlife - Kunst over de eindbestemming

Tentoonstellingcatalogus, uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling *Afterlife – kunst over de eindbestemming* door Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover in samenwerking met de Stichting Kunst en Openbare Ruimte en begraafplaats, crematorium en gedenkpark De Nieuwe Ooster, Amsterdam. Deze tentoonstelling is verlengd tot 10 september!

Te koop in de museumwinkel, of via www.totzover.nl. Drie essays beschrijven antwoorden die kunst en samenleving formuleren over eeuwigheid en eindigheid. In interviews en in speciale visuele bijdragen geven kunstenaars hun persoonlijke visie op het leven na de dood. Deze rijk geïllustreerde publicatie geeft een uiteenlopend beeld over de acceptatie van de dood en het verlangen naar onsterfelijkheid. Met teksten van curator Babs Bakels, extern curator Nanda Janssen en kunstcriticus Ilse van Rijn.

(2011, 96 blz., € 10,-, ISBN: 978 94 6190 764 6).

Groen van toen

Dit jaar is uitgeroepen tot het Jaar van de Historische Buitenplaats. Tijdens de Open Monumentendagen op 8 en 9 september, zal naast alle aandacht voor de groene monumenten, ook

de relatie tussen groen en de gebouwde monumenten centraal staan. Op diverse begraafplaatsen in het land zijn rondleidingen. De Stichting Open Monumentendag komt met een speciale publicatie: *Groen van Toen* (€ 9,50).

Het is een groene monumentengids voor alle seizoenen. Auteurs Annet Pasveer en Jacques Poell beschrijven verschillende voorbeelden van groene monumenten, bomen, planten en kruiden. Ze vertellen over de relatie tussen groen en monument en geven de lezer rondleidingen in een heemtuin en een klassieke Hollandse paleistuin. Voor bestelmogelijkheden zie: www.openmonumentendag.nl

Komen en gaan in Rotterdam

Op de Algemene Begraafplaats Crooswijk in Rotterdam wordt van 5 tot en met 21 september tussen de grafzerken de locatievoorstelling 'Komen en gaan' gespeeld door een gezelschap van theatermaker Paul Raterman. *Komen en gaan* is een voorstelling die gaat over afscheid, de liefde en het leven. Het is de bedoeling dat het publiek tijdens de voorstelling een wandeling maakt over de begraafplaats. Studenten van verschillende muziekopleidingen in Rotterdam verzorgen akoestische muziek. Meer info: www.komenengaan.com.

Allerzielen thuis vieren

Op welke manier kun je thuis Allerzielen vieren? Als vrijwilliger werkzaam in een hospice hoor ik veel verhalen over thuis herdenken. Drie voorbeelden plus wat tips.

De man van Eva:

'Mijn vrouw was gek op onze tuin. Ik heb korenbloemen op haar graf gezaaid, dezelfde als in onze tuin. Voor mij met Allerzielen geen gedoe op die drukke begraafplaats, maar liever haar eigen plekje in de tuin.'

En Lieneke:

'Een keramist plaatste in de deksel van de grafkisten van mijn grootouders een klein kruisje. Via de uitvaartondernemer vroeg ik hem van hetzelfde materiaal een lichthouder en een vaasje te maken. Het katholicisme is niet mijn symbooltaal maar ik zet deze spulletjes wel ieder jaar op een centrale plaats in huis en blader dan door fotoalbums en haal herinneringen op.'

Allerzielen 2011 bij Liane thuis:

'Twee november herdenk ik oma thuis, omdat ik ziek ben en de reis naar haar graf te veel voor me is. De beslissing

haar thuis te herdenken hardop uit te spreken, maakt me bewust en helpt me vervolgens nieuwe mogelijkheden te vinden Allerzielen thuis vorm te geven. Mijn voorbereiding is simpel. Ik leg wat spullen klaar zoals de foto van oma, het kaarsje in de kandelaar met lucifers onder handbereik, twee glaasjes en een fles citroenbrandewijn, oma's favoriete drankje. En niet te vergeten het Maria-beeldje, oma's belangrijkste rolmodel. Ik luister naar onverwachte gevoelens en leg dan oma's kookboek erbij. Telefoons en deurbel schakel ik uit. Dan zit ik in mijn stoel, haal een paar keer rustig adem en word stil van binnen. Als ik mij er klaar voor voel, ontsteek ik de kaars, schenk twee borreltjes in en toost met oma. Haar glaasje zet ik bij de foto, zelf leun ik nippend achterover in mijn stoel. Ik sluit mijn ogen en denk terug aan de tijd dat ik als klein meisje op oma's schoot zat. Ik voel als vanzelf haar veilige armen rond mijn schou-

Rituelen verdiepen relaties en geven gelegenheid verbondenheid te ervaren

RECONSTRUCTIE VAN HET ALLERZIELENALTAARTE VAN 2011 DOOR LIANE

Leestips

Grün, Anselm: *Vijftig persoonlijke rituelen, ankers voor de ziel* (Baarn: Forte Uitgevers BV, 2008, ISBN 978 90 5877 770 6).

Heessels, Meike: *Bringing home the dead, ritualizing cremation in the Netherlands* (Meike Heessels 2012, meikeheessels@gmail.com, ISBN 978 94 6191 170 4, 175 blz.)

Lange, Roelien de: *Rituelen bij mijlpalen in het leven* (Deventer: Uitgeverij Ankh-Hermes, 2005, ISBN 90 202 0183 2, 96 blz.)

Lee, Ida van der: *Allerzielen alom, kunst tot herdenken* (Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2008, ISBN 978 90 211 4203 6, 96 blz.)

Serné, Marijke: *Rituelen helen, troost rondom het levenseinde* ('s-Hertogenbosch: Adr.Heinen Uitgevers, 2007, ISBN 978 90 8680 040 7).

ders. Opeens ruik ik oma's tomatensoep en begrijp opeens waarom haar kookboek erbij moest zijn. Bladerend in het boek haal ik herinneringen op aan de keren dat we samen kookten. Ik schenk mezelf nog een citroentje in en zoek het recept van de soep die ik morgen ga maken.'

Tips voor herdenkingen thuis

Rituelen zijn handelingen om structuur en diepgang aan speciale momenten van het leven te geven. Ze verdiepen relaties en geven ons gelegenheid verbondenheid te ervaren. Rituelen doen vaak een deur dicht maar openen ook een andere. En al had je niet met alle overledenen een even goede band, zij maakten de wereld tot wat die nu is en hun invloed maakte jou tot wie jij bent. Herdenken helpt ook in het reine te komen met een moeizame band in het verleden. Herdenken geef je vorm door bij de reden en het doel stil te staan. Je bepaalt het begin door bewust het alledaagse los te laten. Wie herdenk je, waar in huis en op welke manier herdenk je? En ter afsluiting, op welke manier rond je af om naar het leven van alledag terug te keren? Leg de spullen die je nodig hebt vooraf klaar en geef alles zelf vorm door op eigen wijze 'stil te staan'. Als de herdenking je het gevoel van verbondenheid geeft dan is het goed geweest.

Selma Damsma

Nieuwe tradities door de eeuwen heen

Zoals uit de verschillende bijdragen aan dit nummer blijkt, *leeft* Allerzielen in Nederland. Op begraafplaatsen verspreid over het land worden lichtjesavonden georganiseerd door lokale vestigingen van de grote uitvaartverzekeraars, terwijl kunstenaars, ritueelbegeleiders en begrafenisondernemers de handen ineen slaan om kunstzinnige wandelingen uit te zetten.

TOMBE VAN ST. MAYEUL EN ST. ODILON, CLUNY, FRANKRIJK. BEELD: FLICKR/WIKIMEDIA

Ook katholieken zijn de rituele mogelijkheden van hun begraafplaatsen aan het herontdekken door oude tradities nieuwe vormen te geven en ideeën van buiten de kerken op eigen wijze toe te passen. Zelfs in enkele protestantse gemeenten wordt geëxperimenteerd met het betrekken van de begraafplaats bij de relatief nieuwe herdenkingen op de Zondag van de Voleinding.

Deze voorbeelden bekijkend zou men zich kunnen afvragen of we getuige zijn van het ontstaan van een nieuwe Allerzielentraditie in Nederland. Of, als dat wat te ver gaat, toch in ieder geval van een breed scala aan prille, met elkaar in verband staande, lokale tradities. Maar kan dit eigenlijk wel? Kunnen nieuwe tradities zomaar ontstaan, of zelfs bewust worden gecreëerd? Om die vraag in perspectief te kunnen zien is het een goed idee om eerst eens terug te gaan naar het begin van Allerzielen.

Het begin van Allerzielen was dus niet een begin uit het niets

Het legendarische begin

Volgens de middeleeuwse legenden werd Allerzielen gesticht in 998 door Odilo van Cluny, van het Franse klooster Cluny. Hij was hiertoe aangezet door een net teruggekeerde pelgrim uit Jeruzalem die hem vertelde over een bijzondere ontmoeting met een kluizenaar. Deze kluizenaar beweerde dat op zijn eiland een kloof naar het vagevuur te vinden was, waar de wanhoopskreten van de zielen te allen tijde uit opstegen. Ook was het geklaag van demonen te horen, die niet te spreken waren over het feit dat bidden voor de zielen zo goed werkte, vooral waar het de gebeden van de kloosterlingen van Cluny betrof.

Odilo stelde dan ook een decreet op waarin de monniken van alle kloosters verbonden aan Cluny verplicht werden op 2 november, de dag na Allerheiligen, de klokken te luiden en te bidden voor het zielenheil van hen in het

vagevuur. Wanneer echter historische bronnen er op nageslagen worden blijkt het waarschijnlijker dat het betreffende decreet pas enige tijd na de dood van Odilo opgesteld is. Ook wordt duidelijk dat de feitelijke gebruiken al ouder moeten zijn geweest en waarschijnlijk uit eerdere Spaanse kloostertradities afkomstig waren. Het begin van Allerzielen was dus niet een begin uit het niets. Dit neemt niet weg dat vanuit de kloosters van Cluny een nieuwe traditie zich langzaam maar zeker over Europa verspreidde, die uiteindelijk in de 14de eeuw officieel in de hele rooms-katholieke Kerk ingevoerd werd.

Zielekoeken in Engeland

Net als nu is het de vraag of voor de Late Middeleeuwen gesproken mag worden van één Allerzielentraditie, want ook toen al was er sprake van lokale en regionale verschillen. Vooral waar het de volkse gebruiken betrof, ontstonden er allerlei mengvormen van kerkelijk en lokale tradities waarvan een voorchristelijke oorsprong vermoed wordt. Een terugkerend thema hierbij was het delen van eten met de doden.

Interessant genoeg werd in Engeland in de 16de eeuw op een dergelijke traditie teruggegrepen toen de reformatie daar vaste voet aan grond begon te krijgen. De protestanten keerden zich fel tegen het idee dat mensen invloed konden uitoefenen op het lot van de doden en streefden er dan ook naar om alle daar aan verwante gebruiken uit te bannen. Zo verbood Koning Edward VI het luiden van de klokken en koningin Elizabeth I liet het herdenken van de doden zelfs volledig uit de liturgie schrappen. Het is tegen deze achtergrond dat katholieken in hun verzet hiertegen de 'souling'-traditie nieuw leven inbliezen. Het ging hierbij om het vroegere gebruik om met Allerzielen koeken te bakken die dan werden uitgedeeld onder familieleden en armen. In ruil voor deze zielekoeken dienden zij voor de zielen in het vagevuur te bidden. Door deze traditie opnieuw vorm te geven kon men dan toch aandacht besteden aan het reddend van de zielen.

Interessant detail hierbij is dat voor het verkrijgen van de zielekoeken de armen vaak al zingend van deur tot deur trokken. Ze droegen daarbij dan uitgeholde rapen met zich mee, met daarin een kaarsje dat een verloren ziel in het

vagevuur voor moest stellen. Op onder andere dit gebruik greep het latere Halloween terug. Hoewel verwant, is die nieuwe traditie echter niet meer onder het kopje Allerzielen te scharen, aangezien het met de zielen weinig van doen heeft.

Mexicaanse Dag van de Doden

De verspreiding van Allerzielen tradities heeft zich niet enkel tot Europa beperkt. Toen de Spanjaarden naar Mexico togen, namen zij hun gebruiken met zich mee. Allerzielen bleek al snel één van de meer populaire tradities, niet in het minst vanwege de massale sterfte die als gevolg van onderdrukking en ziekte in de nasleep van de verovering plaatsvond. Zeker zo belangrijk echter zal zijn geweest dat de Europese Allerzielengebruiken perfect aansloten bij al bestaande inheemse tradities voor het eren van de doden. Voor onderzoekers is het dan ook vrijwel onmogelijk gebleken om te bepalen welk aspect van deze mengvorm oorspronkelijk uit welke cultuur stamt. Uiteindelijk is dit natuurlijk ook minder belangrijk dan te beseffen dat er een rijke en uniek Mexicaanse Allerzielentraditie uit deze culturele ontmoeting is voortgekomen. Hoewel het meestal Dag van de Doden wordt genoemd is de naam wat misleidend, aangezien het geheel meestal meerdere dagen beslaat. Het achterliggende idee is dat van de 31ste oktober tot de eerste november de zielen van de overleden kinderen terug naar huis

De protestanten keerden zich fel tegen het idee dat mensen invloed konden uitoefenen op het lot van de doden

FESTIVAL OF ALTARS 2011 IN SAN FRANCISCO

keren en daarna de volwassenen zielen van de eerste tot de tweede. Omdat deze hooggeëerde gasten natuurlijk met open armen ontvangen moeten worden, gaat aan deze dagen een voorbereidende periode van voorbereiding vooraf. De graven worden dan met bloemen versierd, terwijl de huisaltaren worden overladen met suikerschedels, dodenbrood en andere thematische lekkernijen

en snuisterijtjes. Hiernaast ontstond vanaf het einde van de 19de eeuw, onder invloed van kunstenaars als José Guadalupe Posada, een wat meer carnavaleske uitdrukingsvorm van de Mexicaanse Allerzielentraditie die beter aansloot bij de belevingswereld van de bevolking van de grotere steden.

Allerzielen in de Verenigde Staten

In tegenstelling tot in Mexico heeft Allerzielen in de Verenigde Staten nooit echt voet aan de grond gekregen. De protestanten die zich er vestigden hielden zich met dat soort zaken niet bezig en de Allerzielengebruiken die immigranten uit Ierland en Groot-Brittannië met zich meebrachten verwerden in de nieuwe wereld al snel tot het soort salonfähige spelletjes waar uiteindelijk Halloween uit voortkwam.

In de afgelopen decennia is daar in de zuidelijke staten met de komst van immigranten uit Mexico echter verandering in gekomen. Net als toen de Spanjaarden naar Mexico gingen, importeren ook deze migranten namelijk hun eigen rituelen. En ook nu weer zie je in de grote steden van Californië, Arizona en Texas bijzondere mengvormen ontstaan. Enerzijds zijn dergelijke vierin-

DAG VAN DE DODEN IN MEXICO, BEGRAAFPLAATS

gen te interpreteren als pogingen om de eigen cultuur in leven te houden in een vreemde omgeving en deze zelfs te bekritisieren door aandacht te besteden aan slachtoffers van politiek geweld. Anderzijds zijn ze ook juist een manier om te integreren.

Het resultaat is daarom veelal een uitbundig multicultureel gebeuren waarin dodenbrood en suikerschedels worden gecombineerd met pompoenen en Halloween outfits.

Werelderfgoed

Andersom heeft Halloween ook zijn intrede gedaan in Mexico. Zelfs in kleine dorpjes zijn nu kinderen te vinden die verkleed als de doden van deur naar deur gaan om te vragen om iets lekkers van het altaar.

Vanuit verschillende hoeken wordt een dergelijke Amerikanisering echter fel bekritiseerd en zelfs bestreden. Sommige scholen zijn zelfs een 'Zeg Nee tegen Halloween'-campagne gestart waarin Halloween wordt vergeleken met andere zorgwekkende invloeden afkomstig uit de Verenigde Staten, zoals drugsgebruik. Dergelijke angsten zijn mede de reden geweest om de Dag van de Doden voor te dragen als beschermd werelderfgoed, een status die Unesco in 2003 toegekend heeft.

In Nederland is het interessant om te zien dat het welbekende Allerzielen Alom-project van kunstenaars Ida van der Lee mede geïnspireerd werd door een tekst van Cees van der Pluijm waarin hij zich voorstelde hoe het de Dag van de Doden er uit zou zien als deze in Nederland werd gehouden. Ook de Nacht van de Ziel, die net als Allerzielen Alom van start is gegaan in 2005, werd door oprichtster Mary Fontaine in het leven geroepen na een bezoek aan Mexico. In beide gevallen was dit ech-

ter niet de enige inspiratie. Ook andere Europese gebruiken en hun eigen creatieve inbreng als kunstenaars waren van groot belang.

Door dit alles samen te brengen in een vorm die mensen aansprak hebben deze kunstenaars daarmee mede de basis gelegd voor het ontstaan van het brede scala aan nieuwe Allerzielen tradities waarmee dit stuk begon.

Creatief gebruik

Na een reis gemaakt te hebben door tijd en ruimte kunnen we nu ook zien dat dergelijke nieuwe tradities niet alleen *kunnen* ontstaan, maar dat in de rijke geschiedenis van Allerzielen ook telkens weer doen.

Daar staat echter tegenover dat een nieuw begin niet hetzelfde is als een begin uit het niets, want bij alle nieuwe tradities die we tegenkwamen was er sprake van het creatief gebruik maken van oudere vormen voor nieuwe situaties, zelfs in het allereerste begin. De nieuwe Allerzielen tradities in Nederland passen dus met andere woorden uitstekend in een eeuwenoude traditie van Allerzielen vernieuwing.

William Arfman

De auteur heeft voor zijn twee masterscripties onderzoek gedaan naar de dodencultus in Mexico en naar het kunstproject Allerzielen Alom in Nederland. Momenteel werkt hij als promovendus aan de Universiteit van Tilburg en onderzoekt daar de rituele dynamiek van hedendaagse collectieve herdenkingen. Af en toe ontsnapt hij uit dit ivoren torentje om lezingen te geven of aan publicaties als deze mee te werken.

ALTAAR VOOR DE APPLE-OPRICHTER STEVE JOBS (2011)

Ida van der Lee: ga voor inhoud, niet voor effect

Beeldend kunstenaar Ida van der Lee, voor velen bekend van Allerzielen Alom, werkte op 4 mei 2012 mee aan de herdenkingsplechtigheid van de Joodse gemeenschap in Amsterdam. De behoefte aan rituelen lijkt toe te nemen, spiritualiteit is 'in'. Haar *Studio Ritual Art die ze samen met Ronald Tebra heeft opgezet, zal het druk krijgen.**

Eerst even Allerzielen Alom, wat was je bedoeling daarbij?

'Lees mijn bijdrage in jullie prachtige jubileumboek erop na! Maar als ik mijn ervaring van de afgelopen zeven jaar samenvat, als ik de samenwerking met beheerders van begraafplaatsen en uitvaartondernemers in één zin moet vatten, dan is het *een gebrek aan spiritualiteit*. Sommige opvattingen over de dood staan naar mijn gevoel een goede Allerzielenviering in de weg. Allerzielen gedenkt onze voorouders maar de huidige dodencultuur sluit daar niet helemaal op aan. Nog steeds staan bejaard worden en ouderen onderaan de piramide. Jong, dynamisch zijn en kinderen bevinden zich bovenin. Allerzielen zou een funeraire volkscultuur moeten zijn. We hebben het toch over een 'samenlevingsding'?

Ook het jargon in het uitvaartbedrijf sprak me soms niet aan. Het spraakgebruik lijkt wel op het taaltje in de gezondheidszorg: marktwerking, efficiëntie, kwaliteitscontrole en zo meer. Bij Allerzielen op de gemeentelijke begraafplaats behoort het om veel meer dan de naam of het logo van het bedrijf te gaan.'

Leg uit want dat klinkt als een regelrechte waarschuwing

'Tijdens mijn werk met beheerders, uitvaartondernemers, ritueel begeleiders en vooral met leken heb ik ook zoekende mensen ontmoet. Naast rationaliteit hebben we ook verzinsels nodig. Hemel, voorouders, bedenk het zelf maar. Mensen vullen zelf de rituele of religieuze leegte op. Bezoekers vullen zelf Allerzielen in. Verbeelding is het beroep van de kunstenaar en ik help daarbij een handje. Kunst biedt ruimte en handvatten om met herinneringen en samenzijn om te gaan. In de afgelopen periode heeft Allerzielen Alom op een

aantal begraafplaatsen gelukkig wel een impact gehad, maar het is allemaal nog zo kwetsbaar.

Aanvankelijk vertelde ik beheerders en uitvaartondernemers: doe veel vooral ook zelf. Ik was zeven jaar geleden voor zelfwerkzaamheid. Ik ben daar serieus van teruggekomen. Ik had een ervaring met een Allerzielenviering ergens in het land en het klinkt wat dramatisch, maar ik dacht: ze hebben mijn kind gestolen, onbeschermd gebruikt en nu lijkt het beschadigd. Allerzielen mooi en uitgebalanceerd organiseren lijkt een eenvoudig recept, maar het is net als met koken... alle ingrediënten zijn er, maar het resultaat smaakt van geen kant.

Ik heb ook ergens een Allerzielen mee gemaakt, het leek wel of er een evenement op komst was. Witte partytenten,

plankieren vanwege de drassigheid, elektrisch orgel en een vuurcirkel met te veel lichtjes. Het is snel overvloedig, *less is more* bij Allerzielen. Je bent al vlug sentimenteel, het gaat om de juiste toonzetting. En voor je het beseft, ben je met goed bedoelde communicatie ook commercieel bezig en geloof me, je bezoekers hebben dat door.'

Wat is je advies aan beheerders en uitvaartondernemers?

'Ten eerste: durf Allerzielen kleinschalig te houden. Veel publiciteit slaat de boel ter plekke dood. November 2012 voor het eerst 150 bezoekers betekent in 2013 het dubbele.

Ten tweede: beheerder en uitvaartondernemer, ga een beetje in de leer. Bestel twee tot drie uitgekende rituelen waarmee ervaring is opgebouwd. Bijvoorbeeld Namen Zingen of Tafelen. Dat zijn beproefde rituele kunstvormen met schoonheid.

En tot slot: ga voor de inhoud van Allerzielen, niet voor het effect, ga al helemaal niet met Allerzielen proberen te scoren.'

Jannes H. Mulder

* Meer informatie: Studio Ritual Art, www.studioritualart.nl of T 06 547 279 49

IDA VAN DER LEE FOTO: BEN BERNDSEN

Enquête onder begraafplaatsbeheerders: Een traditie in verandering

Voor een eventuele voordracht van Allerzielen voor de Unescolijst van immaterieel erfgoed dient eerst de traditie goed in kaart te worden gebracht. De Terebinth en de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB) stuurden een enquête naar begraafplaatsbeheerders en vroegen naar de stand van zaken.

ALLERZIELEN ALOM, SCHAGEN 2007 FOTO: MAX LINSEN

Deze enquête bestond uit acht vragen, waarin in kort bestek werd gevraagd naar de activiteiten met Allerzielen. Het accent lag op activiteiten die begraafplaatsen zelf organiseren. Ook werd gevraagd of er, naar het inzicht van de begraafplaatsbeheerders, sprake is van andere, al dan niet georganiseerde activiteiten van bijvoorbeeld nabestaanden zelf. Het hele ledenbestand van de LOB werd aangeschreven, 536 enquêtes gingen de deur uit per e-mail, 107 per post. In totaal dus 643 enquêtes. De respons was prima. In totaal kregen we 163 enquêtes retour per e-mail en 36 per post. In totaal dus 199 ingevulde formulieren, een respons van 31 % en dus ruim voldoende voor een eerste indruk.

Een katholieke traditie

Van origine geldt Allerzielen als een katholieke traditie. Dat klinkt nog door in de respons op de enquête. Het aandeel algemene/protestantse begraaf-

plaatsen in de enquête is 118 (= 59 %). Van deze 118 beheerders geven 55 beheerders aan (= 47 %) dat het gebruik op hun begraafplaats niet voorkomt. Illustratief is de aanvullende verklaring die vooral door protestantse begraafplaatsen in Kralingen, Rijnsburg, Hoogeveen en Veersen wordt gegeven: 'In deze protestantse omgeving leeft Allerzielen in het geheel niet.' De protestantse begraafplaats in Geldrop geeft aan dat in protestantse kringen: 'De laatste zondag van het kerkelijk jaar (de zondag voor Advent) meer als een gedenkdag beleefd wordt (zondag van de voleinding).' In veel traditioneel protestantse delen van Nederland wordt Allerzielen dus nog steeds beleefd als een katholieke traditie.

Het zijn dan ook vooral katholieke begraafplaatsen die uitgebreid ingaan op het Allerzielenritueel. In totaal hebben 63 katholieke begraafplaatsen een

enquêteformulier ingevuld (= 32 % van het totaal aantal ingevulde enquêtes). Uit alles blijkt dat Allerzielen nog enorm leeft op katholieke begraafplaatsen, sommige beheerders (bijvoorbeeld van de R.K. begraafplaats Groningen) spreken zelfs van 'een duidelijke stijging van het aantal bezoekers in de laatste jaren'. Illustratief is het antwoord van de Parochiële begraafplaats OLV van Bijstand in Baarle Nassau: 'De nabestaanden zorgen er massaal voor dat de graven schoon zijn en voorzien van bloemen (meestal chrysanten). De begraafplaats is rond 1 en 2 november een bloemenzee. Daar hoeft je niets aan toe te voegen.'

Initiatieven

Opvallend tevens is echter dat de katholieke begraafplaatsen zelf over het algemeen geen speciale activiteiten organiseren. Het initiatief wordt aan de nabestaanden zelf gelaten en aan de kerk (in 34 enquêtes wordt dit met zoveel woorden gezegd). De georganiseerde activiteiten hebben dan ook een duidelijk kerkelijk karakter.

Het meest uitgebreid wordt dit benoemd in de reactie van de R.K. begraafplaats H. Antonius van Padua uit Kortenhoeft: 'In een speciale H. Mis worden alle overleden parochianen herdacht en de overleden parochianen van het afgelopen jaar worden genoemd en van hen wordt een persoonlijk In memoriam uitgesproken. Na de H. Mis gaan het koor en de aanwezigen naar de begraafplaats. Daar maakt het koor een rondgang en zingt diverse passende liederen. Alle graven worden door de pastoor gezegend. De nabestaanden ontvangen een kruisje met daarop de naam van de overledene en de datum van overlijden.' Het initiatief voor de georganiseerde activiteiten ligt dus bij de parochie. Het religieuze karakter van het Allerzielenritueel verklaart waarom de katholieke begraafplaatsen zelf niet veel organiseren anders dan het openstellen van de kapel voor een afscheidsdienst.

Wat tenslotte opvalt, is dat er ook in katholieke kring sprake is van enkele nieuwe accenten. Het gaat om 11 katholieke begraafplaatsen, zoals in grote plaatsen als Den Haag in Utrecht, die zelf iets extra's organiseren, waarbij genoemd wordt het lichten van de paden met lichtjes en vuurkorven en/of het

Opvallend is dat de katholieke begraafplaatsen zelf over het algemeen geen speciale activiteiten organiseren

organiseren van een lichtprocessie. Dit neigt naar een modernere invulling van het Allerzielenritueel die niet speciaal religieus is en waarmee men ook niet-kerkelijken hoopt aan te spreken.

Een nieuwe Allerzielenviering

Het sluit aan bij een interessante derde categorie van Allerzielenvieren, die de laatste jaren lijkt op te komen. Op algemene begraafplaatsen in gemeenten als Utrecht, Amsterdam, Assen, Alphen aan de Rijn, Lochem, Den Bosch, Zwolle, Wijk bij Duurstede, Schiedam, Roermond, 's-Gravenhage, Oldambt, Budel en De Bilt wordt naar een nieuwe invulling van het rouwritueel gezocht, los van de godsdienst en met een groter accent op herdenking van de overledenen en vertroosting van de nabestaanden. Procentueel gaat het nog slechts om zo'n 15 % van het totaal aantal begraafplaatsen uit de respons, maar het lijkt wel een snel groeiende groep, in aanmerking genomen dat de meeste van deze initiatieven van betrekkelijk recente datum zijn (van de laatste drie, vier jaar) en druk bezocht worden, soms wel door meer dan 1200 mensen. De nieuwe traditie, waarin een meer seculiere invulling wordt gegeven van het Allerzielenritueel, voorziet blijkbaar in een behoefte.

Het nieuwe Allerzielenritueel leeft het meest bij niet-kerkelijken

In de enquête zijn Santpoort en Alphen aan de Rijn de meest sprekende voorbeelden. 'Voor het vierde jaar' organiseert bijvoorbeeld Begraafplaats de Biezen in Santpoort-Noord diverse activiteiten waarbij wordt samengewerkt met kunstenaar Ida van der Lee. Van der Lee heeft het concept Allerzielen Alom ontwikkeld, waarbij met behulp van licht, vuur en kunst een intieme ambiance wordt gecreëerd rondom de graven van overleden geliefden. Zij gaat uit van enkele kernwaarden, zoals toegankelijkheid en het feit dat tradities altijd in ontwikkeling zijn.

Volkser invulling

Kunstenaars als Ida van der Lee namen het voortouw. Maar het initiatief is inmiddels ook door anderen overgenomen: ritueelbegeleiders, uitvaartondernemers, de begraafplaatsen zelf. Het accent is daarbij ietwat verschoven van de kunst naar het ritueel, waaraan soms een wat 'volksere' invulling wordt gegeven dan in de projecten van kunstenaars. Op de Oosterbegraafplaats in Alphen aan de Rijn organiseert Kairos Rituelen een avond 'lichtjes in het

donker'. Lichtjes in de vijver en een ritmisch koor zorgen voor een warm welkom. Bekers met warme chocolademelk worden gepresenteerd als 'bakjes troost'. Naast muziek worden er ook gedichten gelezen. Het initiatief trekt vele bezoekers, naar schatting zo'n 1200. Volgens de begraafplaatsbeheerder voorziet het initiatief, dat bedoeld is voor alle gezindten, 'in een behoefte'.

Op begraafplaats Orthen in 's Hertogenbosch wordt sinds twee jaar 'Zielen in gedachten' georganiseerd, dat gericht is op 'verbondenheid, herkenning, samenzijn en beleving', en waar een ensemble liederen ten gehore brengt en verhalen worden verteld rond leven en dood. In Assen heet de bijeenkomst 'Alom gedenken' en de organisatie is in handen van de gezamenlijke uitvaartondernemingen. In Zuylen noemen ze het 'Allerzielen Nu' ('een variant op 'Allerzielen alom').

Algemene begraafplaatsen en crematoria liepen, tekenend genoeg, voorop in deze trend. Crematorium Velsen organiseert bijvoorbeeld sinds 1994 het zogenoemde Concerto In Memo-

NAMEN ZINGEN BIJ DE VUURKIRKEL. FOTO: OSKI COLLADO

riam. Een voorbeeld uit de enquête is Begraafplaats en Crematorium Den en Rust, waar in de aula een bijeenkomst wordt georganiseerd met gesproken woord, muziek en sfeervolle verlichting (fakkels, kaarsen) van de begraafplaats. ‘Het wordt zeer op prijs gesteld door nabestaanden.’

Nieuwe rituelen

Het nieuwe Allerzielenritueel leeft het meest bij niet-kerkelijken. Dat verklaart misschien het succes: juist in deze kring is er behoefte aan ‘nieuwe’ rituelen. Zoals de beheerder in Elsloo constateert, worden ‘niet-kerkelijken door bepaalde rituelen wel weer aangesproken’. In de avonduren worden steeds vaker fakkeloptochten georganiseerd of worden kaarsen aangestoken, die op de graven worden geplaatst. Dit soort algemene en wereldlijke rituelen zijn zelfs doorgedrongen op de katholieke

begraafplaatsen, zoals op Barbara in Utrecht en op de katholieke begraafplaats in Goirle, die sinds drie jaar samen met de begrafenisonderneming een zogenaamde lichtjesavond organiseert.

Om religieuze connotaties te vermijden, organiseert de gemeente Utrecht een ‘troostdag, die met opzet niet gekoppeld is aan Allerzielen’. Om vergelijkbare redenen organiseert begraafplaats Leijssenakkers, in Oosterhout, de jaarlijkse lichtjesavond ‘in de week voor Kerst’. ‘Allerzielen’ lijkt steeds meer een seculariseerd, algemeen ritueel te worden. Het sluit aan bij een andere trend, namelijk dat ook Moederdag en Vaderdag, zo blijkt uit de enquête, steeds populairder worden als dagen om de overledenen te herdenken.

Allerzielen is duidelijk een feest in ontwikkeling, een levende, dynamische tra-

ditie die zich aanpast aan veranderende omstandigheden. Uit de enquête wordt duidelijk dat steeds meer begraafplaatsen Allerzielenrituelen zijn gaan organiseren, al dan niet in samenwerking met kunstenaars als Ida van der Lee. Om de eigen ‘klanten’ tegemoet te komen maar ook om een nog steeds heikel onderwerp als de dood bespreekbaar te maken. Allerzielen is steeds vaker een middel voor begraafplaatsen om zich te profileren, een vorm van klantenbinding, waarbij de begraafplaatsen het vacuüm vullen dat door de secularisering is opgevallen.

Albert van der Zeijden

*Werkt bij het Nederlands Centrum voor Volks-
cultuur en Immaterieel Erfgoed, is hoofd-
redacteur van Levend Erfgoed -Vakblad voor
public folklore & public history en zit in de
redactie van het Vlaams-Nederlandse tijdschrift
Volkskunde.*

Fotowedstrijd Allerzielen 2012

Het tijdschrift *Terebinth* organiseert in samenwerking met Stichting Dodenakkers.nl een fotowedstrijd rond het thema Allerzielen 2012.

In de katholieke kerk was Allerzielen en de week die hieraan voorafgaat traditioneel de periode waarin nabestaanden de graven van overledenen verzorgen, de overledenen herdenken en op het graf bloemen leggen. Nu organiseren steeds meer (algemene) begraafplaatsen Allerzielenvieringen of herdenkingsbijeenkomsten. Een bekend voorbeeld is het project Allerzielen Alom (www.allerzielenalom.nl). Op deze site, maar ook in de regionale media, worden plaatsen waar vieringen of bijeenkomsten worden gehouden aangekondigd. *Terebinth* en Dodenakkers.nl willen met deze fotowedstrijd een beeld geven hoe Nederland anno 2012 Allerzielen viert. Op een georganiseerde bijeenkomst of door een individueel bezoek aan een graf. Uitbundig of ingetogen. Met kerkbezoek of deelname aan een herdenkingsdienst op de begraafplaats.

Regels

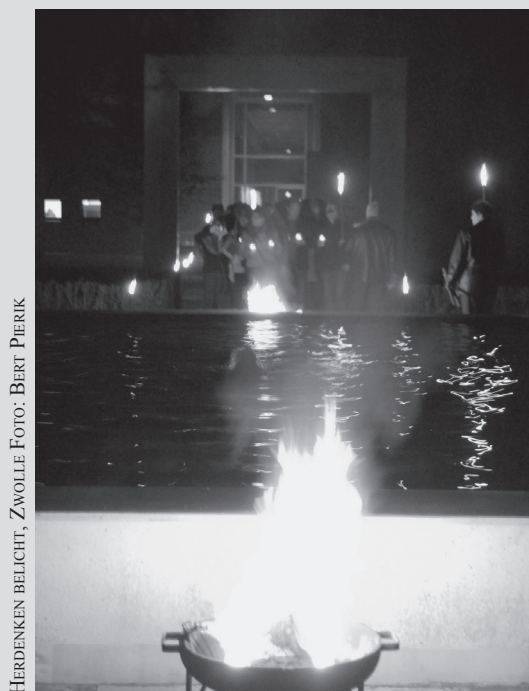
De foto's moeten worden gemaakt in de week voor en na Allerzielen (25 oktober tot en met 7 november 2012). Iedere deelnemer mag drie foto's inzenden. Bij de foto's moet u de privacy van de deelnemers en de graven in acht nemen. Het volledige reglement van de fotowedstrijd staat op de websites van *Terebinth* en Dodenakkers.nl. De foto's moeten worden gestuurd naar fotowedstrijd@terebinth.nl

De inzending sluit op 15 november 2012. Een jury, samengesteld uit redactie- en bestuursleden van *Terebinth* en Dodenakkers.nl, kiest de winnaars. De drie beste inzenders ontvangen een exemplaar van het boek *Als de stemmen*

zwijgen, spreken de stenen over de Algemene Begraafplaats Tongerseweg in Maastricht.

De uitslag wordt op 14 december 2012 bekendgemaakt. De winnaars ontvangen bericht; de uitslag is ook te lezen op de websites van *De Terebinth* en Dodenakkers.nl. De winnende foto's worden in het maartnummer (2013) van *Terebinth* gepubliceerd.

Een mooie Allerzielen toegewenst,
René ten Dam, Dodenakkers.nl
Bartho Hendriksen, Terebinth

HERDENKEN BELICHT, ZWOLLE FOTO: BERT PIERIK

Extra ledenvergadering

Vanwege de onverwachte inkrimping van het bestuur van onze vereniging zal een extra ledenvergadering worden gehouden op zaterdag 10 november 2012. U hebt hierover kunnen lezen in de toegestuurde brief. Vanaf 10.30 uur bent u welkom in Zalencentrum De Coehoorn, Coehoornstraat 17 Arnhem, twee minuten lopen van het station. Opgeven voor de lunch van te voren (bureau@terebinth.nl).

Het zittende bestuur is dringend op zoek naar uitbreiding. Wij willen u dan ook verzoeken om u beschikbaar te stellen voor een bestuursfunctie. Kandidaten kunnen tot zich tot medio oktober melden bij het bureau.

Na de lunch zal Wim Cappers, redacteur van Terebinth, een inleiding houden over zijn proefschrift 'Aan deze zijde van de dood'. In deze powerpointpresentatie licht hij zijn stelling onder meer toe met een denkbeeldige excursie van De Terebinth in Arnhem en omgeving. Hij verdedigt op 1 november in Amsterdam zijn proefschrift over de secularisering van de funeraire cultuur in Nederland sinds 1576.

Meer actuele informatie vindt u op de website.

- Agenda:**
- 11.00 uur: Welkom
 - Bestuursmededelingen
 - Financiën
 - Bestuursverkiezingen
 - Lunch
 - Presentatie Wim Cappers
 - Rondvraag/sluiting

Excursie Maastricht

Helaas is de aangekondigde excursie naar Maastricht uitgesteld tot het voorjaar van 2013. Met de vernieuwde excursiecommissie zal dan een mooie dag in Maastricht en omgeving worden georganiseerd voor leden en niet-leden van De Terebinth. Mocht u belangstelling hebben bij de organisatie betrokken te worden kunt u zich aanmelden via E bureau@terebinth.nl

6 oktober excursie Hof van Twente

Op 6 oktober is er een excursie naar de gemeente Hof van Twente. Verzamelen bij de ingang van de Algemene Begraafplaats in Goor, aan de Twickelderweg. Op deze begraafplaats beheert de Oudheidkamer van de gemeente een klein museum met zo'n veertig graftrommels. Vandaar naar de Oude Begraafplaats in Goor aan de Laarstraat. Start om 10.30 uur. Misschien dat ook het graf van graaf Bentinck op een particuliere begraafplaats wordt bezocht. Die ligt buiten de bebouwde kom van Goor. Na de lunch, waarvoor zelf moet worden

gezorgd, bezoeken we de begraafplaats aan de Goorseweg in Markelo en de oude en nieuwe begraafplaats in Diepenheim. De oude begraafplaatsen in Goor en Diepenheim worden momenteel opgeknapt in het kader van het RIBO-project. Aanmelden via Bureau Terebinth, E bureau@terebinth.nl.

Terebinth op Landelijke Uitvaartbeurs

Ook dit jaar zal De Terebinth met een eigen stand aanwezig zijn op de grote vierjaarlijkse Uitvaartbeurs. Onder meer het jubileumboek zal er te koop zijn. De Uitvaartbeurs is in Gorinchem op 26, 27 en 28 september. Meer informatie op: www.uitvaartbeurs.nl.

Regio Overijssel

De Rozenkamp in Neede opgeknapt

Op 6 juli is begraafplaats De Rozenkamp in Neede officieel geopend. In 2011 was gestart met de herstelwerkzaamheden aan het baarhuisje, de grafmonumenten en de ijzeren hekwerken. In 2005 werden wij via de gemeente benaderd over de toestand van de begraafplaats. Dit resulteerde in een werkgroep die nu bestaat uit vijftien personen die wekelijks het onderhoud aan de begraafplaats verzorgt. In 2007 is een plan van aanpak opgesteld en zijn uiteindelijk de financiële middelen ter beschikking gekomen. De kosten zijn geraamd op circa 130.000 euro. Tijdens de werkzaamheden op de begraafplaats stond de naam van De Terebinth op het reclamebord vermeld en staat de vereniging nu ook op het informatiebord.

In 1998 al was de gemeente door de vorige regioadviseurs schriftelijk gewezen op de erbarmelijke toestand van de begraafplaats. Vanuit de bevolking waren ook klachten gekomen. De oude rooms-katholieke begraafplaats in Zutphen is sinds een aantal jaren weer in gebruik genomen. Daarvoor vonden er alleen nog bijzettingen plaats. Op verzoek van de begraafplaatscommissie hebben wij samen met de beheerder een rondgang over de begraafplaats gemaakt een aangegeven welke grafmonumenten van cultuurhistorisch belang zijn. Er zijn onder meer bijzondere ijzeren zerken van de familie De Bellefroid. De begraafplaatscommissie wil deze restaureren.

Elsje en Teun Oosterbroek, regioadviseurs

Lijkenhuisje Roermond gerestaureerd

Op 29 juni vond onder grote belangstelling de feestelijke opening plaats van het gerestaureerde lijkenhuisje op Het Oude Kerkhof in Roermond. Ook het kruithuisje is hersteld en toegankelijk gemaakt vanaf de begraafplaats.

Zaterdag 8 september (Monumentendag) organiseert Stichting Oude Kerkhof aansluitend op de busdienst naar Kapel in 't Zand om 13.45 uur een rondleiding over de begraafplaats. Op zondag 9 september om 13.30 uur geeft de Koninklijke Harmonie van Roermond bij droog weer voor de Bisschoppenkapel een openluchtconcert.

Partytent gezocht

De Terebinth is op zoek naar een partytent. Als De Terebinth op een beurs of op een open dag van een begraafplaats een stand heeft, is er meestal een partytent ter beschikking. Nu heeft De Terebinth genoeg expositiepullen maar geen tent. Heeft u misschien een partytent beschikbaar? Neem dan contact op met Wim Vlaanderen, T 038 453 1526 of E vlaanderenmei@gmail.com.

Alweer sinds april 2012 is Henry Keizer voorzitter van de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen. Als voorzitter van ook de Raad van bestuur van de Facultatieve Groep en secretaris van de Landelijke vereniging van Crematoria heeft de LOB met hem een voorzitter die bekend is met de branche, een groot netwerk heeft en om kan gaan met de media. Voor hem zijn deze functies verenigbaar: het gaat om de vrijheid van keuze: begraven of cremieren. De LOB is voor hem interessant omdat begraafplaatsen zo divers zijn. Hij hoopt een bijdrage te kunnen leveren aan de kwaliteit van dienstverlening op de begraafplaatsen. Op de foto: Henry Keizer (rechts) op de jubileumbijeenkomst van De Terebinth (2011). Naast hem Guus Sluiter, directeur van Museum Tot Zover, met het boek waar beiden een bijdrage aan leverden. Foto: Bert Pierik

UIT HET VELD

In deze rubriek vertellen normaal gesproken regio-adviseurs over hun werk. Vanwege het themanummer deze keer het woord aan Leo Fijen, hoofd van omroep RKK.

Leo Fijen over Allerzielen: eenvoud voorop

Op 2 november schenkt de KRO op Nederland 1 om 19.00 uur aandacht aan Allerzielen. Leo Fijen (1955), hoofd van de omroep RKK, is historicus, journalist, presentator en ervaringsdeskundige. Van zijn boek 'Het jaar dat mijn vader stierf' uit 2007, zijn inmiddels 10.000 exemplaren verkocht. Terwijl hij druk bezig is met de voorbereiding van de uitzending vraag ik hem stil te staan bij recente ontwikkelingen en bij de toekomst van Allerzielen.

'Bij het overlijden van mijn vader ervoer ik intens de betekenis van de uitvaart. Ik was mijn vader kwijt maar kreeg de gemeenschap van onze familie ervoor terug. De dood bracht relaties ter plekke tot leven en de persoon die er nu niet meer is, doet mij het leven beseffen. Drie op de vijf Nederlanders regelt niets en mijn ervaring is dat de dood nog steeds taboe is. Ik denk daarom dat het goed is dat we Allerzielen weer serieus gaan vieren. Bij de dood gemeenschappelijk stilstaan, leert ons waar we bij horen en beschouw ik als een impuls tot leven'.

'De huidige aandacht voor Allerzielen heeft voor mij een zekere urgentie. De maand november toont de sterfelijkheid van de natuur en die oermenselijke

waarneming nodigt uit bij het leven stil te staan. Wie zijn wij en waar horen we bij? Oude katholieke gewoonten rond de dood zoals condoleren en de avondwake nemen nabestaanden bij de hand en ondersteunen het besef van leven en vergankelijkheid. Ook bij Allerzielen spelen oude tradities een grote rol. Katholieke rituelen hebben spankracht en blijken bestand tegen de tand des tijds. Ik kan als nabestaande met mijn eigen vlammetje schuilen in de eeuwenlange traditie van het licht van Allerzielen'.

'De viering van Allerzielen heeft zich uitgebreid en is in zekere zin over de volle maand november uitgewaaid. De vraag komt dan op wie het initiatief neemt. Is het de kerk of de uitvaartondernemer? Waar vindt Allerzielen plaats? In de aula of op de begraafplaats? Wanneer doen we het? Anders gezegd: welke datum in november wordt het? Mijn antwoord op deze vragen is: laat het vooral in gezamenlijkheid gebeuren, een beetje zoals 4 mei lokaal tot stand komt. Dus de kerk samen met de uitvaartonderneming samen met de beheerder van een begraafplaats. Maak er samen een goede viering van want de behoefte onder de mensen blijkt groot te zijn'.

'Soms wordt mij gevraagd of het bij Allerzielen om de overledenen gaat. Ik denk dat de katholieke kerk zijn 'oude papieren' moet zien te verbinden met deze tijd, met het huidige tijdsgewricht.

LEO FIJEN. FOTO: RKK, JOOP VAN REEKEN

Want behalve dat het gaat om gedenken, leg ik nadruk op de dood die de gemeenschap van mensen tot leven brengt. De viering van Allerzielen is dus vooral ook voor de familie en nabestaanden. De organisatoren van Allerzielen en de bezoekers moeten daartoe de dood en daarmee het leven serieus nemen. De viering moet geen feest worden en liever geen carnavaleske toestanden zoals Mexico die kent. Soms verdwalen nabestaanden in een woud van persoonlijke rouwrituelen en lijkt het alsof de allereerste emotie de overhand krijgt. Ik pleit voor eenvoud. Mijn pleidooi is een terugkeer naar algemene rituelen waarbinnen je geborgenheid zoekt en ervaart. Mijn redenering is: vooral niet proberen het rituele wiel zelf uit te vinden. Laat ons gebruik maken van elkaars ervaring'.

Jannes H. Mulder

COLOFON

Terebinth XXVI (2012-3), ISSN: 1382-5259. Tijdschrift voor Funeraire Cultuur. Uitgave van Vereniging de Terebinth.

Redactieadres

Kantershof 372, 1104 GV Amsterdam
020 - 609 0583;
eindredacteur@terebinth.nl.

© Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Redactie

Wim Cappers, Selma Damsma, Bartho Hendriksen (hoofdredacteur a.i.), Rita Hulsman, Jannes H. Mulder, Bert Pierik

(fotoredacteur), Liesbeth Vermeulen (eindredacteur).

Inleverdata van kopij

Terebinth verschijnt vier keer per jaar. De inleverdatum van kopij in 2012: 15 oktober. Verschijning: rond 1 maart, 1 juni, 1 september en 1 december. Opmaak, druk en verzending: Godoy Uitgevers, Rotterdam

Lidmaatschap en abonnement

Het lidmaatschap kost in 2012 voor personen € 22,50, elke huisgenoot € 9,50 en organisaties € 75 per jaar. Bibliotheken/media kunnen zich op het tijdschrift abonneren voor € 22,50. Overmaken op rekeningnummer 33 55 36 (ING) van Vereniging de Terebinth te Oirschot. Losse nummers kosten € 4 per exemplaar (inclusief verzendkosten).

Bureau Vereniging de Terebinth

Ella Eefting, Nicolaas Beetslaan 50,
9405 BG Assen, 0592 - 356 339,
bureau@terebinth.nl.

Doelstelling

De Terebinth is een onafhankelijke landelijke vereniging die zich inzet voor de funeraire cultuur in Nederland. Behoud van en aandacht voor waardevolle kerkhoven, begraafplaatsen en gedenktekens staat daarbij voorop. Verder streeft zij naar een brede toegankelijke funeraire structuur, waarin burgers gemakkelijk hun weg weten te vinden en waar informatie in alle openheid voor iedereen voorhanden is. De vereniging pleit een goede en respectvolle zorg voor onze doden en hun nabestaanden.